

המבט של אורי ברנשטיין בספר הזה היא של "בן הרואה את אימו רואה מוות" כשם אחד השירים בספר. נקיטת העמדה של אורי ברנשטיין ברורה למן שיר-הפתיחה: "אימי/פריפה שמתירים עכשיו/ רק חוט יחיד/ מילים שלא בונות משפט".

אנו רואים, אסכן, כי כבר בתחילת המסע השירי הזה מודע המשורר למוגבלותה של המילה בהקשר המוות, לאי-יכולתה לומר משפט מדויק ומגדר. אך בשיר ה-2 אנו מוצאים את תמצית הפואטיקה של הספר: "רק הכינוי קובע את גבולות הצער/ כאבים ללא שם הם ללא ממש, והלשון/ לבדה בעולם". למקרא שורות אלו אתה נזכר בשורותיו של נתן זך, "צער אינו משאיר סימנים/ זה לא נכון מה שאומרים/ צער אינו משאיר סימנים"... היזכרות שמאירה על דרכו השירית של א. ברנשטיין בספר הזה.

ב'עם מוות' יש ניסיון לתת שם לצער, לתת בו סימן. למצוא את המילה המדויקת בכדי שנוכל לכאוב אותה. המשורר גורס כי לצער יש סימן, וזו היא המילה הכתובה. חיזוק לטענה זו אנו מוצאים באיזכורי עילגותה של שפת הדיבור לאורך הספר. "את מדברת אליי ברצינות/ בלשון סדורה ונוכרית/ המילים האלה לא נועדו לשיחה/ אינן בין אנשים. כך אולי רצית לדבר רק איתי/ בשפה נשכחה שפת בינה מסתתרת/ שלא יבינו זרים" (עמ' 27), לקראת סוף הספר (עמ' 43) מדבר המשורר ברורות על שפת הדיבור שלו ומבליט את עילגותה. "היקנית לי כוח דיבור/ המגונן על כל היקר לי, שאיני מבקש להחביא עוד/ אבל אינני יכול להגיד אהבה/ ולא מסוגל לפרש/ חמדה לא קשורה בבשר". שני הציטוטים הללו הינם מפתחות להבנת תפקידה של שפת השיר בספר. אנו קוראים כי המשורר "אינו יכול להגיד אהבה" אנו קוראים כי האם מדברת אליו דברים נוכרים לא-סדורים. תפקיד השירה, אם כך, היא לסדר את הלשון הזאת, לברר את שאמורה לשון-הדיבור לומר. השיר הוא המדויק יותר. הוא בעל היכולת להגדיר מצבינפש שהדיבור נאלם למולם. יש ב'עם מוות' כנות אנושית ויושר פואטי שלא בכל יום אתה פוגשם.

נקודת-שיא מהווה השיר: "כשאת נעשית נקודה קטנה" (עמ' 41). "טקס הליטוף טקס הקרבה/ טקס הסירוק, טקס המילים/ המחוות הפותחות שלנו/ והכול ערוך ומתוקן ליסורים".

עיסוק במוות, בצער, יכול לגרור משורר, ואפילו משורר מנוסה, לסנטימנטליות וזיוף.

החיה הזקנה בזווית

"אין רצוני אלא לדבר בפשטות - יותן נא/ לי החסד הזה/ שכן השיר אותו היטענו כל כך הרבה/ מיני מוסיקה שהוא טובע לאט לאט/ והאמנות שלנו קישטנו אותה כל כך שנאכל/ קלסתר פניה בזהבים/ והגיע הזמן שנגיד את מעט דברינו הואיל/ ומחר נשמתנו מעלה מיפרשיה".

שורות אלו, הלוקחות מן השיר "הזקן על חוף הים" מאת המשורר היווני הגדול גיאורגוס ספריס, נראות לי כמקפלות בתוכן את אוירת ספרו החדש של אורי ברנשטיין.

'עם מוות' הוא ספר נזירי מאוד. זהו מחזור בן 20 שירים, ברובם קצרים, העוסקים במוות אימו של המשורר. מדויק יותר לומר, כי זוהי אנטומיה של תהליך מוות. אנו מלווים את האם ההולכת אל מותה החל מניסיונותיה בתחילת הספר לבלוש אחר צעדי האחיות והרופאים ועד אשר היא מאבדת אטיאט חושיה ומחזירה את נשמתה לבוראה, ניתן לתפוס את מיסגרת הספר גם כ-20 דרכים להתבונן בהולכת למוות.

ישנם ב'עם מוות' כמה היבטים הנראים לי עקרוניים לכתיבתו של ברנשטיין ועליהם רצוני לעמוד.

הלשון: לשונו של אורי ברנשטיין בספר הזה היא לשון זהירה ואחראית מאוד. לשון שאינה מרחיקה משפת דיבור. אין הוא נוקט לשון גבוהה שיכלה להתבקש מנושא הקובץ הזה (מוות). תכונות אלו בלטו אף בספריו הקודמים, 'ערב עם סו' ו'עמק השווה'. בספרו הנוכחי בוחן ברנשטיין את שפת השיר שלו כשהיא באה כמגע עם סיטואציית המוות. לשון השיר משמשת את המשורר בספרו זה כמכשיר בו הוא מנסה - ואני מדגיש מנסה - להגדיר את הצער ואת תחושת האינ-אונים אל מול אדם יקר ההולך למוות. נקודת

בבית' חולים ולא מוצאים באף אחד מהם את שמו של בית-החולים. אנו קוראים ספר שלם המוקדש לאימו של המשורר, והיא אינה נזכרת בשמה אפילו פעם אחת (להוציא את ההקדשה, כמובן). לא בכדי נמנע המשורר מלציין עובדות אלו. 'עם מוות', לבד מהיותו ספר אינטימי, הוא ספר הבא לבדוק בעיה פואטית וקומית. אולי ארחיק לכת ואומר שהוא בא לבדוק יכולת של שפת שיר אל מול חויה ספציפית (מת אדם יקר). המשורר מנסה להעמיד פה דיוקן של מצב קיומי ולא לחבר קינה. העדר השמות הספציפיים מדגיש את הטיפול במצב הקיומי מל מוות ואין הספר קיים רק כתעודה אינטימית.

נוצרה בי ההרגשה עם קריאת ספר זה, כי כל שאינו קשור קשר הדוק לתהליך המוות שלפנינו, לניסיון להביא את התהליך, הסטס החוצה והתהליך עצמו הושם על מישטח המיקרוסקופ.

ומכאן אל עניין מרכזי אחר, אל דמות האם: דמות האם, שהיא הדמות המרכזית בספר בנויה לדעתי בשני מישורים: המישור המיתי והמישור האנושי. ברוב השירים קיים איזון בין שני יסודות אלה; אך לקראת מותה מותר ברנשטיין על האיזון הזה ובוחר באחד מהם. בדמות האם אנו רואים גם את התליך הגוויעה ההדרגתית של האם, האם שבשיר ה' "צופה בצעדי האחיות, בולשת אחרי אבק", מאבדת את כל חושיה בשיר ה' שהוא בערך מאצית הספר, "וקיומר/ נמדד בחסרים: לא ראה/ ולא שמיעה/ ואין כבר מה שיחליפם" (עמ' 21). ובשיר 16 אנו מוצאים "העזן שלך לבדה בתפארת/ איתה את עושה עדיין/ את כל מעשי האדם". הכול מוביל למצב בו האם נעשית "נקודה קטנה אחת", נבלעת במוות. אך בחזר לאלמנט המיתי והאנושי הקיימים בדמותה. הספר רצוף איזוכורים מיתיים ואחד המאפיינים הברורים הוא תיאור האם בשיר 30: "ראשך המתנתק נישא לו, גולגולתי/ מעל ארצות אנוש, זומם, תמיד זומם/ שלא לתת דבר לקחת חלק/ בשלם של אחרים". זהו ציור סוריאליסטי של גולגולת מרחפת והדגשת הצד האפל בדמות האם. אך הדגשת האפל היא יחידה בספר. ברובו מופיעים היסודות יחד.

"הסירנות היו דלות מראה כמותך", אומר המשורר בפתח השיר ה'6; ובהמשך: "אך את בשר ודם ולב/ גם משפחה שמתקבצת כסידרה לראות אותך כבעל חי..."

הרצון לתת בשיר את גודל הכאב המדויק יכול במיקרים מסוימים להתדרדר לצעקנות. אורי ברנשטיין חמק ממכשול זה, הוא יודע שאמינות וכנות יהפכו את 'עם מות' לספר שלם. ספר שיש בו ממידת-האדם ולא טכסט המציב מודל לא-אנושי. בשורות שצוטטו קודם מובאת עובדה שקשה לומר אותה; אך חיבים לומר אותה. והעובדה היא: בכל צער גדול ככל שיהיה יש טיכסיות יתירה, יש מחוות ומילים שאינן יכולות לומר דבר. ויולטיר כתב: "אין אפילו צער אמיתי אין אפילו זה!". ברנשטיין אינו עד כדי כך נחרץ, אך הוא מעמיד את השיר אל מול התכונה האנושית הזו שאותה, בטוחני, משוררים אחרים מעדיפים היו להסתיר. "הכול ערוך ומתקן ליסורים" הוא כותב, ויודע שבמהירות רבה אפשר לגלוש אפילו במעשה האמנות אל הדקורטיבי, אל תפאורת-הצער המוכנה תמיד. וכוונתי לנאומייהם "מלאי הצער" של פוליטיקאים על קבריהם הפתוחים של חיילים צעירים. 'עם מות' מהווה אנטי-תיזה ברורה להשחתת-הלשון הזאת. להשחתת המילים שהן הכלי הכמעט יחיד שיש לנו כדי לומר את אשר על ליבנו.

אורי ברנשטיין הוא משורר השם ליבו לפרטים קטנים. דרך התיאור שלו היא מינורית. הוא מצביע בדיקנות על דברים שאמורים היו לחמוק מן העין. ב'עם מות' משמשת טכניקה זו להבלטת ההדרגתיות שבתהליך מותה של האם. "אחת לשבוע אני לומד מחדש/ מה עקשני האדם. רואה את המזון/ נאכל את האבק מתערור ואת נשמתך/ שאינה יוצאת". המזון, האבק, דברים שרגע הם כאן ורגע כלים, כל אלה הם המצביעים עבור אורי ברנשטיין על נשמת האם ההולכת אל מותה.

מענין לראות איך משורר אחר, אהרון שבתאי, בחר גם במוטיבים דומים בכדי להעביר את הרגשת המוות המרחף מעל. בספרו 'חדר המורים' (הוצאת 'עכשו', שנות השישים המוקדמות), בשיר "ביקר חולים" הוא כותב: "היא איננה כל הדימוים אלא הגוף/ החולה שמחר ימות/ ליד המיטה רואים את המזון/ שנועד להיות בחיים רק יום אחד: הלחם הלבן, הביצה, החלב המתוק, הגבינה המוקפאת". אמנם זהות איננה מוחלטת, אך דמיון יש ויש (ויש לזכור גם את "מחזור בית-החולים" של ברוך לינק). נקודה חשובה נוספת בכתבתו של אורי ברנשטיין היא העדר הקונקרטיות. אנו קוראים 20 שירים המתרחשים

חדר קריאה

הרואה את אימו רואה מוות, רואה "חיה זקנה מוטלת בזווית", שוב חוזרים אנו אל מידת האדם, אל העיניים הרואות כשם שאדם צריך לראות. ב'עם מוות' החליף אורי ברנשטיין את המילים כאב, צער (שאגב כמעט אינן נזכרות בקובץ, במילים לומד, מנסה, מתבונן, מקשיב אם להשתמש בשורתו שלו, החותמת את הספר: לשמוע "מה רב הרעש/ שעושה נשמה". לא נשמה בצאתה, אלא נשמה חיה, נשמת אדם.

"גדול הוא האומץ לחכות/ מן האומץ לשפורך את הלב/ בכאב אפשר לשבות לב/ אנשים מה שאין כן אם מחכים". אורי ברנשטיין חיכה, נכון יותר לומר: ידו הכותבת חיכתה. הוא דייק בלשונו, דייק במה שרצה לומר. 'עם מות' הוא ספר של הקשבה שמדבר בבניאדם ואל בניאדם.

הייתי אומר שלאורך הספר מתנהל מאבק בין היסודות הללו, ולרגע משתלט אחד היסודות ובשיר ה-4 אחריו מובלט יסוד אחר. הבחירה הברורה נעשית רק בשיר 19, וממש בדפיו האחרונים של הקובץ. מעגלו של הספר נסגר, אחר כל המסע השירי הזה אין המשורר יודע אם התקדם אם לאו. "אני שב למילים מנסה לומר/ אך מה שהביאני לעולם/ עוזב אותי כאן לנפשי./ לא מראות בענן לא אש מתוך אש/ רק החיה הזקנה בזווית".

נעשה ניסיון לבדוק, ניסיון להקשיב, אל מי שהביא אותנו לעולם; אך כל שנתר הוא ניסיון והלמידה ממנו. לא האגדי (מראות בענן) לא המיסטורי פלאי (אש מתוך אש) מענינים עכשיו, אלא עובדות המוות האנושית, החייתית - הבן